

Mu'tezile'ye G6re Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı

The Bindingness of the Prophet's Acts in View of Mu'tazila Thought

Abdulvasıf ERASLAN

Dr. 6ęr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakóltesi, Hadis Anabilim Dalı
Dr. Lecturer, Şırnak University, Faculty of Theology, Department of Hadith,
Şırnak / Turkey
abdulvasiferaslan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5061-1112

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 10 Şubat / February 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Mayıs / May 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.29288/ilted.687406

Atıf / Citation: Eraslan, Abdulvasıf. "Mu'tezile'ye G6re Hz. Peygamber'in Fiillerinin Bağlayıcılığı / The Bindingness of the Prophet's Acts in View of Mu'tazila Thought". *ilted: ilahiyyat tetkikleri dergisi / journal of ilahiyyat researches* 53 (Haziran / June 2020/1), 163-185. doi: 10.29288/ilted.687406

İntihal: Bu makale, 6zel bir yazılımca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | <mailto:ilahiyyatdergi@atauni.edu.tr>

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakóltesi /
Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.
Büt6n hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Vahye muhatap beşer bir elçi olarak Hz. Peygamber'den pek çok fiil sadır olmuştur. Bunların bir kısmı peygamberlik vazifesi (dinî konular) ile alakalı olurken diğer bir kısmı ise gündelik yaşama dair olmuştur. Örneklığı Kur'ân ile sabit olan Hz. Peygamber'in bu davranışlarının bağlayıcılığı ile bağlayıcılık derecesi, âlimlerce tartışılmıştır. Sünnetin önemli bir kısmını oluşturan Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik sergilenen farklı tutumlar, tarihsel süreç içerisinde örneklığının ne ve nasıl olması gerektiğine dair çeşitli anlayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmada Mu'tezilî âlimlerin günümüzde ulaşan bazı kaynakları esas alınarak Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik yaklaşımları ortaya koyulmuştur. Sünnî mezhep âlimlerinin ortaya koyduğu anlayışla benzer veya farklı yönlerinin anlaşılabilmesi için de klasik ve modern döneme dair literatür değerlendirmesine yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in örneklliğini ifade etmek üzere âlimler tarafından kullanılan farklı kavramlara dikkat çekilmiş ve Mu'tezilî âlimlerce yaygın bir şekilde kullanılan teessiyle münasebeti üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sünnet, Mu'tezile, Hz. Peygamber'in Fiilleri, Teessi, Kâdî Abdülcebbar.*

Abstract

Hz. Muhammad performed many actions as a prophet who has contact with revelation. Some of these acts were related to his duty of prophethood or religious issues, while others were about daily life. These acts of the Prophet and the degree of their bindingness have been discussed by scholars. Different attitudes towards the actions of the Prophet caused the emergence of various understandings about what and how should be exemplary throughout the historical process. In this study, based on some sources of Mu'tezilî scholars, approaches to the acts of Prophet have been presented. In order to understand the similar or different aspects by Sunni sect scholars about the Prophet's acts, literature review about the classical and modern periods is included in the study. Attention was drawn to the different concepts used in order to express the exemplariness of the Prophet by the scholars, and their relationship with the "teesi" commonly used by Mu'tezilî scholars is also emphasized.

Keywords: *Sunnah, Mu'tazila, Actions of the Prophet, Teessi, Qâdî Abd Al-Jâbbâr.*

Extended Summary

Sunnah is the second one of the main sources of Islam. This concept, which includes the statements, acts, and approvals of the Prophet, is an important aspect of religious life. One of the most important components of the Sunnah is the Prophet's acts. The act naturally does not contain causality and the purpose of being realized. Even if the owner of the act exhibited is a prophet, the situation does not change. Because; in verbal expression, there is a consensus or collusion which enables people to meet within the same meaning. However, this state cannot be accepted for acts. Therefore, acts alone do not correspond to the verdict. The Prophet's acts are also included in this. For the Prophet's acts to signify the judgment, it is deemed necessary to have an external indication. As a result of this, the meaning of the acts exhibited by the Prophet (PBUH) occupied the minds of scholars since the early periods. It is not exactly known which one of his acts is due to the revelation and which one is stemmed from human desire. However, the degree of the bindingness of acts made by a religious motive has been the subject of curiosity and debate. Many approaches have been put forward by Islamic scholars to reveal the purpose of the actions of the Prophet (PBUH). Some of them are the scholars of Mu'tazila, who come to the fore with their rationality in Islam. As far as we can determine, there is no detached study that reveals the approach of this sect towards the acts of the Prophet (PBUH). This study has been prepared based on some works of Mu'tazilite scholars that have survived to the present day. Our study aimed to determine which of the Prophet's acts (PBUH) are binding, and how the degree of their bindingness is determined. To see the difference between the approach of Mu'tezila and the view of Sunni sects on this subject, a short literature review about the classical and modern

period is presented. Islamic Scholars used some concepts to express the Prophet's modality. These concepts are teessi/exemplify, itibbâ / obedience, iqtidâ / on to power, itimâm / leadership, muvafaqqat / abide by, muvazaba / compromise, teshebbuh / pretense, and taqlid / imitation. Mu'tazilite scholars focused on the use of "teessi" among these concepts. Qâdî Abd Al-Jâbbâr described the concept of teessi as "revealing of the purpose of the Prophet in action through the purpose of people they generally pursue in their actions." Therefore, the purpose of the act should be taken into consideration for the establishment of "teessi". For example, if the Prophet did something because it was a duty, it would not be teessi if someone else did it in low degree worship. Abu Abdillah al-Basri considered that time and space should also be taken into consideration for the teessi. Otherwise, the condition of the teessi would be heavily aggravated and would not be applicable. Because, it is not possible for people to come together at the same time and place. Abu'l-Huseyin al-Basri thinks that time and place should be respected within the framework of possibility, either. According to Qâdî Abd Al-Jâbbâr this concept has prevented from any opposition to the Prophet in an act. Consequently, teessî means that the will of our actions and the Prophet's must have the same meaning. On this occasion, we will obey him by doing an action in accordance with the purpose and intention of the Prophet, and we will worship Allah by doing the Prophet's acts (PBUH). Therefore, the concept of pretence and imitation is far from carrying the meaning of the teessi. Since teessî occurs in the acts of the Prophet with a religious character, it must have a religious character to talk about the bindingness of the Prophet's acts. In this regard, no action occurs for those with a specific purpose, such as natural acts, specific acts of the Prophet, actions on intellectual matters, operational acts, or acts for the benefit or the disposal of harm. In short, world-class jobs are not subject to teessi unless they have evidence that they have a religious nature. The scholars of Mu'tazila state that the actions of the Prophet indicate the suitable or convenient rule of religion. For this reason, they do not consider it permissible to make judgments or to attach to it. Because, Mu'tazilite scholars have likened this situation to act with the appeal of the verb and emphasized that its real purpose is not the word but its truth. While determining the value of the acts, they were based on the act itself rather than the address of the intention of the judge. For example, "mubah" means that the acts have no adjective, besides being "hasen/good action" while mandup / free act, on the other hand, means that the action has an additional adjective besides being "hasen / good action". So mubah refers to a neutral situation in terms of bindingness. If there is no additional evidence reporting the provision of the related to the Shariah subjects, it is considered at the lowest level in terms of judgment. In this case, it would not be appropriate to comply with it in terms of "mandup / free act" Mu'tazilite scholars did not accept that all acts of the Prophet (PBUH) as binding like other religious rules. In particular, the natural acts are the actions that a person makes to obtain a benefit and expel a loss is not binding. Because with whichever motive the Prophet made it, people do it with the same motive. This situation is valid for intelligible issues. Therefore, the Prophet's acts (PBUH) must have a shari' quality to be a teessi. For this, there should be religious evidence about the act. However, it should be known for what purpose and intention the act is made. Any action of the Prophet (PBUH) can be exemplary and binding only if it meets these conditions.

GİRİŞ

Hz. Peygamber'e uyma ve onun örnek alınması *Kur'a'n-ı Kerim* ayetlerince sabit olan bir husustur.¹ Bu örnekliği oluşturan temel unsurlardan biri Hz. Peygam-

¹ "قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ" "De ki: "Allah'a ve resulüne itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse bilşinler ki Allah kâfirleri sevmeyiz." (*Kur'an Yolu*, 9 Şubat 2020, el-Âli İmrân 3/32); "مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ" "الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا" "Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!" (en-Nisâ 4/69); "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عُنْفَ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ" "Ey iman edenler! Allah ve resulüne itaat edin, söylediklerini işittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin." (el-Enfâl

ber'den sadır olan fiillerdir. Bu fiillerin Hz. Peygamber'in ümmeti için örneklik teşkil etmesi konusunda Müslümanlar arasında herhangi ihtilaf söz konusu değildir. Ancak fiilin örneklik teşkil edeceği şartlar ve bağlayıcılık derecesi tarih boyunca tartışılmıştır.² Hz. Peygamber daha hayatta iken söz, fiil ve takrirlerinin anlaşılmasına yönelik ortaya çıkan farklı yaklaşımlar, vefatından sonra da devam etmiştir. Sahabe neslinde Hz. Peygamber'in örnek alınmasında iki farklı yaklaşım söz konusu olmuştur. Bunlar; sebep ve makasıdı önceleyenler ile lafızlılığı ve şekilciliği benimseyenlerdir.³ Hicri II. asırda, Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y şeklinde ortaya çıkan yaklaşımlar, hicri IV. ve V. asırlarda kavramsal düzeyde şekillenmiş ve konuyla alakalı tartışmalar da bu kavramlar üzerinden yürütülmüştür.⁴ Bu süreçte meydana gelen diğer bir gelişme de usûlcü, fıkıhçı, hadisçi ve kelmacılar tarafından sünnete yönelik farklı yaklaşımların ortaya çıkmasıdır. Bu farklılık Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik tutumu da etkilemiştir.

Âlimlerden bazıları Hz. Peygamber'den sadır olan bütün fiillerin bağlayıcı olduğunu kabul ederken bazıları da sadece bir kısmının bağlayıcı olabileceğini savunmuşlardır. Bu farklılık, kimi zaman farklı mezheplere müntesip âlimler tarafından kimi zaman da aynı mezhebe bağlı âlimler tarafından ortaya konulmuştur. Bu konuda temel bir yaklaşıma sahip olan mezheplerden biri de Mu'tezile'dir.

Akılci kimliğiyle ön plana çıkan Mu'tezile mezhebinin Hz. Peygamber'in fiillerine yükledikleri anlam ve bunun sünnet anlayışıyla alakası bizleri bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Başta Kâdî Abdülcebbar (öl. 415/1025) ve Ebu'l-Hüseyn el-Basrî (öl. 436/1044) olmak üzere bazı Mu'tezilî âlimlerin Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik yaklaşımını ortaya koyacak olan bu çalışmada Hz. Peygamber'in fiillerinin örnekliliğine ve bunun bağlayıcılık derecesine ağırlık verilecektir. Bu sayede Mu'tezile ve diğer Sünnî mezheplerin konuyla ilgili görüşleri arasındaki farklılıklar daha net gözlemlenebilecektir. Bu doğrultuda konuyla alakalı klasik ve modern dönemde yazılmış literatürün (ön plana çıkan bazı eserler çerçevesinde) değerlendirilmesine yer verilecek akabinde Hz. Peygamber'in örnekliliğini ifade etmek üzere Mu'tezile tarafından da kullanılan teessî kavramının anlamsal çerçevesi üzerinde durulacaktır. Daha sonrasında da Mu'tezile'nin Peygamber örnekliliği ve bağlayıcılığı konusu işlenecektir.

8/20); "مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا" (en-Nisâ 4/80); "لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُتُوهُ حَسَنَةٌ" (en-Nisâ 4/80); "لَيْسَ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا" (el-Ahzâb 33/21). "İçinizden Allah'ın lütfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır." (el-Ahzâb 33/21).

² Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: OTTO Yayınları, 2014), 336.

³ Bu anlayışlara dair ayrıntılı bilgi için bk. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDVY, 2016), 150-190.

⁴ H. Musa Bağcı, "Hz. Peygamber'in Örnekliliğinin Günümüzdeki Önemi", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, (Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 113.

1. KONUYA DAİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Klasik Dönem

Hız. Peygamber'in fiillerini bağlayıcılığı açısından ele alan âlimlerin başında usûlcüler gelmektedir. Bu âlimlere ait eserlerin tamamının incelenmesi ve değerlendirmesi çalışmamızın amacını aşacağından, bu eserlerde yer alan konuyla ilgili yaklaşımların genel çerçevesini çizmekle yetineceğiz.

Mutekaddimun dönemi usûl eserleri incelendiğinde Hız. Peygamber'in fiillerinin ağırlıklı olarak *القول في افعال النبي، افعال النبي، الكلام في افعال الرسول، الكلام في افعال النبي* başlıkları altında yer aldığı görülmektedir.⁵ Bu dönemde var olan anlayışları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Hüküm bildirmeleri açısından Hız. Peygamber'in fiilleri, deliller doğrultusunda vâcib, mendup ve mubah olmak üzere üç kısma ayrılır. Hız. Peygamber'den sadır olmakla birlikte bu üç kısımdan hangisine dâhil olduğu belli olmayan fiiller konusunda Sünnî âlimler ihtilafa bulunmuşlardır. Bazıları, vâcib olduğuna dair bir delil ortaya çıkana dek aynısını yapmanın vâcib olduğunu beyan etmişlerdir.⁶ Bazıları da vâcib olduğuna dair bir delil ortaya çıkana dek fiili yapmanın vâcib olmadığını, en düşük hüküm seviyesi nedb olduğundan mubah olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise Hız. Peygamber'in hangi maksatla yaptığı ortaya çıkana dek tavakkuf edeceklerini söylemişlerdir.⁷

Sünnî âlimlerin bir kısmı da Hız. Peygamber'in fiillerini ibadet anlamını taşıyıp taşımadığı yönünde taksime tabi tutmuşlardır. Buna göre herkes tarafından yapılması zorunlu olduğundan yeme, içme, oturma, kalma, uyuma gibi kurbet anlamı içermeyen cibillî fiillere uymak gerekmez. Dolayısıyla bu tür fiiller mubah kategorisinde zikredilmiştir.⁸ Kurbet anlamını içeren fiiller ise üç kısma ayrılmıştır: Bir emrin açıklanması (beyan) niteliğinde olan fiillerin hükmü, herhangi bir delil yoksa açıklanan emrin hükmüyle aynı kabul edilmiştir. Bir emrin uygulanması şeklinde olan (imtisâlî) fiillerin hükmü de emredilen şeyin hükmüyle aynı kabul edilmiştir. Herhangi bir sebep olmaksızın ibadet maksadıyla yapılan fiilin hükmü ise ihtilafı

⁵ Bk. Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzi el-Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (Kuveyt: Vizâretu'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994), 3/215; Kâdi Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn el-Ferrâ el-Bağdâdi el-Hanbelî, *el-'Udde fi' usûli'l-fikh*, thk. Ahmed b. Ali Seyr el-Mubâreki (Riyad: y.y., 1990), 3/734; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzi, *el-Lum'a fi' usûli'l-fikh* (B.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 67.

⁶ Hanbelî Ebû Ya'lâ bu görüşün ihtiyata daha yakın olduğunu ifade etmektedir. Ebû Ya'lâ, *el-'Udde fi' usûli'l-fikh*, 3/748.

⁷ Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl*, 3/215. İbn Hazm, bu görüşleri bazı Mâlikî, Hanefî ve Şafiîlere nispet etmiştir. İbn Kurtubî, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sa'id b. Hazm el-Endülüsî, *el-İhkâm fi' usûli'l-aḥkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, ts.), 4/39.

⁸ Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl*, 3/231-235.

olup vücûba delâlet ettiğini söyleyenler⁹ olduğu gibi nedbe delâlet ettiğini söyleyenler¹⁰ ve tevakkuf edenler de olmuştur.¹¹

Bu dönemde Sünnî mezheplerin yanı sıra Mu‘tezile ve Şîâ mezheplerine dair yazılmış eserlerde de Hz. Peygamber’in fiilleri ve örnekliliği konusu işlenmiştir. Çalışmamızın ilerleyen sayfalarında Mu‘tezile’nin görüşlerine yer vereceğimizden şimdilik sadece Şîâ’nın yaklaşımını yansıtan Şerîf el-Murtazâ (öl. 436/1044) ile Tûsî’nin (öl. 460/1067) görüşlerine yer vermek istiyoruz.

Şerîf el-Murtazâ ve Tûsî Hz. Peygamber’in örnekliliği için iki hususun bilinmesini şart koşmuştur. Bunlardan birincisi; fiilin şekli, ikincisi ise fiilin gerçekleşme yönüdür. Bunun dışında zaman, mekân, miktar vb. hususlar itibara alınmaz.¹² Hz. Peygamber’in fiillerinin taksimi ise Sünnî usûlcülerin taksimiyle paralellik arz etmektedir. Onlara göre Hz. Peygamber’in fiili sünneti, beyanî, imtisâlî ve ibtidâî olmak üzere üçe ayrılır.¹³ Ayrıca Hz. Peygamber’e teessî, şer’î hükmü bilinen fiilleriyle meydana gelir, fiilin hükmü bilinmiyorsa meydana gelmez. Hz. Peygamber örnek alındığında, onun fiili gerçekleştirmedeki maksadıyla bizim maksadımızın aynı olması gerekir. Hz. Peygamber’e teessî sadece şer’î konulara dair fiillerde meydana gelir. Cibillî, aklî ve Hz. Peygamber’e has olan fiillerde teessî söz konusu olmaz.¹⁴

Müteahhirun döneminde kaleme alınan pek çok usûl eserinde de Hz. Peygamber’in fiilleri konusu, ayrıntılı bir şekilde işlenmiş ve az da olsa müstakil çalışmalar ortaya koyulmuştur. Bunlardan en önemlisi Ebû Şâme el-Makdisî’nin (öl. 665/1267) eseridir. Müteahhirun dönemde konuyla ilgili gelişim ve değişimi görebilme adına bu esere müracaat etmek yeterli olacaktır.

Makdisî, ilim ehlinin Hz. Peygamber fiillerini beş kısma ayırdığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, dinî emirleri yerine getirmeye yönelik fiillerdir. Bunlar hem Hz. Peygamber hem de ümmeti için söz konusudur. İkincisi, Hz. Peygamber’in beşer olarak yaptığı cibillî fiillerdir. Bunlar ibâhaya delâlet etmektedir. Üçün-

⁹ Mâlikîler ve Iraklıların pek çoğunun bu görüşte olduğuna dair bk. Şirâzî, *el-Lum‘a fi usûlîl-fıkh*, 68.

¹⁰ Ebû Ya‘lâ, *el-Udde fi usûlîl-fıkh*, 3/734-738.

¹¹ Ebû Bekir es-Sayrafî ve Şirâzî bu görüşü benimsemiştir. Şirâzî, *el-Lum‘a fi usûlîl-fıkh*, 68.

¹² Şerîf el-Murtazâ, Ali b. el-Hüseyn Mûsâ el-Müsevî Şerîf el-Murtazâ, *ez-Zerî‘a ilâ usûlîl-şerî‘a*, thk. İmâm Sâdık Müessesesinin İlim Heyeti (Kum: İmâm Sâdık Müessesesi, ts.), 398, 405; Abdullah Kahraman, “Caferî Usulcû Tûsî’ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber’in Fiilleri”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası* 1/3 (Mart 2005), 18. Zeydi bir âlim olan Yahyâ b. el-Hüseyn el-Hârûnî’nin aynı doğrultudaki görüşü için bk. Ebû Tâlib Yahyâ b. Hüseyn Hârûnî, *el-Müczi fi usûlîl-fıkh*, thk. Abdülkerim Cedbân (San‘â: Meclisü’z-Zeydi el-İslâmî, 2013), 2/356-357, 373.

¹³ Şerîf el-Murtazâ, *ez-Zerî‘a*, 406; Kahraman, “Tûsî’ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber’in Fiilleri”, 23.

¹⁴ Kahraman, “Tûsî’ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber’in Fiilleri”, 28. Tûsî’ye göre Sünnet ise Hz. Peygamber’in yapılmaya devam edilsin diye emrettiği şeyleri ifade eder. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in devamlı yaptığı ve ümmetinden yapılmasını istediği bir fiil olmalıdır. Kahraman’ın ifadesine göre “Caferî usulcüler fiilleri vasıflandırırken Şârî’den değil de mükelleften hareket etmektedirler.” Bk. Kahraman, “Tûsî’ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber’in Fiilleri”, 18.

cüsü delillerle sabit olan Hz. Peygamber'e has olan fiillerdir. Dördüncüsü, mücmel bir hükmün açıklayıcısı mahiyetinde olan (beyanî) fiillerdir. Beşincisi, bunlar dışında Hz. Peygamber'den ibtidâen sadır olan fiillerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır: Bize nispetten niteliği bilinenler (kendisine vâcib olan gece namazı gibi) ile bilinmeyenlerdir. Bu ikinci kısım da kurbet anlamı taşıyan ile taşımayanlardır.¹⁵ Makdisî söz konusu eserinde bu kısımları ehlisünnet âlimleri çerçevesinde genişçe işlemiştir. Bu eserde de belirttiğine göre müteahhirun dönemi âlimler Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik var olan üçlü tasnifini biraz daha tafsilatlandırmış ve bu sayıyı beşe çıkartmışlardır.

1.2. Modern Dönem

Modern dönemde Muhammed Süleymân el-Eşkar, Hz. Peygamber'in fiillerini doktora düzeyinde çalışmıştır.¹⁶ Her ne kadar müellifin bu çalışması, konu hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva ediyor olsa da Mu'tezilî âlimlerin görüşlerini yansıtmada sığ kalmıştır. Müellif, bu çalışmada Mu'tezilî âlimlerden Kâdî Abdülcebbar ile öğrencisi Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin konuyla ilgili görüşlerine temas etmekle yetinmiştir.¹⁷

Hz. Peygamber'in fiillerini değerlendiren çalışmalar arasında "Hanefi Usûlcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri"¹⁸, "Cessâs'â Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri"¹⁹ ve "*el-Mahsûl* Adlı Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı"²⁰ isimli çalışmaları zikretmek gerekir. Bu çalışmalar, Hanefi ve Şâfiîlerin Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik yaklaşımı özetler mahiyettedir. Buna göre Hanefi ve Şâfiî usûlcüler Hz. Peygamber'den sadır olan ve sıfatı belli olan fiillere aynı sıfat üzere tabi olunması gerektiği düşüncesine sahiptirler. Hangi sıfatla yaptıkları belli olmayan fiillere uymayı ise mubah görmüşlerdir. Yani Peygamber fiillerinin örneklüğünde bilinçli bir mütabaat ön plana çıkmaktadır.

¹⁵ Ebû Şâmm el-Makdisî, *el-Muhakkak min 'ilmi'l-üşûl fimâ yete'allaku bi ef'âli'r-rasûl*, thk. Mahmûd Şâlih Câbir (Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2011), 175-189. Ayrıca bk. Ali Bakkal, "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme", *İslam ve Yorum*, ed. Fikret Karaman (Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı, 2017), 1/40 vd.

¹⁶ Bk. Muhammed Süleymân el-Eşkar, *Ef'âlu'r-resûl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 1/10. Bunlar; Apaçık fiiller, (namaz oruç, yeme, içme...); terk, kitabet, işaret, sükût ve ikrar gibi fiil olup olmadığı konusunda ihtilaf bulunanlar. Sarih ve Gayri Sarih Fiiller. Eşkar, *Ef'âlu'r-resûl*, 1/10.

¹⁷ Örneğin bk. Eşkar, *Ef'âlu'r-resûl*, 1/92. Çağdaş araştırmacılardan Râzî b. Şayyâf el-Harbî de konuyla alakalı bir makale kaleme almıştır. Râzî b. Şayyâf el-Harbî, "Ef'âlu'r-Resûl el-Cibiliyyeti ve Delâletuhâ 'alâ'l-Ahkâmîş-Şer'iyye", *Mecelletü'l-Lirâye* 16 (2016), 410-534.

¹⁸ İsmail Hakkı Ünal, "Hanefi Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1997), 191-199.

¹⁹ Nejla Hacıoğlu, "Cessâs'â Göre Hz. Peygamberin Fiilleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2014), 165-189.

²⁰ Nurullah Agitoğlu, "el-Mahsûl Adlı Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/17 (2017), 51-62.

Hız. Peygamber'in fiil ve terkleri konusunu ele alan önemli bir çalışma da İbrahim Özdemir tarafından kaleme alınmıştır. Özdemir, bu çalışmasında fiili beyan, fiili delâlet ve fiil türlerinin şer'î hükümlere delâleti konularında doyucu bilgiler aktarmaktadır. Müellif bu çalışmasında Hız. Peygamber'in fiillerini sekiz kısımda incelemiştir. Eserde Sünnî usûlcülerin yanı sıra yer yer bazı Mu'tezilî âlimlerin konuyla ilgili görüşlerine de yer verilmiştir.²¹

Konumuzla yakından alakalı olan bir diğer çalışma da "Sünnet'e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler"²² ile "Hız. Peygamber'e Cibillî Fiillerine Tâbi Olma"²³ adlı makalelerdir. Bu çalışmalarda Hız. Peygamber'in örneklığı konusunda âlimlerce kullanılan farklı kavramlar, bunların anlam ve mahiyeti üzerinde durulmuştur. Özellikle teessî kavramına ağırlık verilmiş olması ve Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbâr ile Ebu'l-Hüseyn el-Basrî'ye atıfta bulunulmuş olması açısından konumuzla alakalıdır.

Tâhir b. Âşûr şer'î maksatların tespit edilebilmesi için Hız. Peygamber'in söz ve fiillerin niteliğinin tespit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yani ilgili söz veya fiilin hangi vasıfla Hız. Peygamber'den sadır olduğunun bilinmesi gerekir. İbn Âşûr bu çerçevede Hız. Peygamber'den sadır olan fiilleri on iki kategoride ele almıştır.²⁴ Karadâvî de fıkıhçı, usûlcü ve hadisçilerin sünnet tanımlarına yer vererek Hız. Peygamber'in fiillerinin söz konusu olduğu pek çok alana dair örneklere yer vermiştir. Ona göre bu alanlar şunlardır: İbadet, yeme-içme (cibillî), ev hayatı ve eşleriyle ilişkisi, içtimaî, askeri, siyasi ilişkiler, sözlü olmayan hüküm ve yargular, sözlü olmayan emir ve yasaklar, yaratılış ve mizaç, adet ve kurbetten kaynaklananlar. Karadâvî ter-cihini Allah'a yakınlaşmak kastıyla yapılanların sünnet, onun dışındakilerin ise mubah olduğundan yana kullanmıştır.²⁵ Ayrıca sünnet kavramının farklı dönemlerde çeşitli anlamlarda kullanıldığına dikkatleri çekerek sahabe döneminde Hız. Peygamber'in fiillerinin hangisinin sünnet olup olmadığı yönündeki yaklaşımın Hız. Peygamber'in fiillerinin tamamının peşinen sünnet adını aldığı ve bağlayıcılığının tartışıldığı bir yaklaşıma evirildiğini aktarmıştır.²⁶

Hız. Peygamber'in fiilleri konusu, onun sünnetinin bir parçasını oluşturduğundan modern dönemde sünnetin neliği ve anlaşılmasıyla ilgili çalışmalara da kısaca temas etmek gerekir. Bu dönemde konuyla ilgili yapılan çalışmaların genel seyrini

²¹ Hız. Peygamber'in terkleriyle ilgili geniş bilgi için bk. İbrahim Özdemir, *Nebevi Fiil ve Terklerin Anlam ve Yorumu* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 52-72.

²² Ali Çelik, "Sünnet'e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler", *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2000), 75-92.

²³ Mâzin İsmail Haniye, "Hız. Peygamber'e Cibillî Fiillerinde Tâbi Olma", çev. Erdoğan Sarıtepe, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 343-362.

²⁴ Tâhir b. Âşûr, *Mağâsîdu's-şerî'ati'l-islâmiyye* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2011), 47-60.

²⁵ Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (İstanbul: Nida Yayınları, 2009), 44.

²⁶ Yusuf Karadâvî, "el-Cânibu't-Teşri' fi Sünneti'n-Nebeviyye", *es-Sünnetu'n-nebeviyye ve menecuhâ fi binâi'l-marifeti ve'l-adâra* (Umman: Müessesetu Ali Beyt, 1989), 2/1005. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, 337.

görebilmek için özellikle ülkemizde kaleme alınmış birkaç esere işaret etmek istiyorum.

Bu çalışmalardan biri Mehmet Göremez tarafından kaleme alınan *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* isimli eserdir. Görmez, Hz. Peygamber'den bize gelen her şeyin "sünnet" ve bunun da söz, fiil ve takrir ile sınırlandırılması şeklindeki yanlış yaklaşımın yaygınlık kazandığına dikkatleri çekmiştir. O, Hz. Peygamber'den sadır olan fiillerin bedensel hareketlerin yanı sıra tepki, tutum, tavır, davranış ve takririn de fiil kapsamında değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.²⁷ Hz. Peygamber'in fiillerinin anlaşılması için sağlıklı bir metodolojinin geliştirilmediğini ifade eden Görmez, bu konudaki en büyük hatanın fiilin üzerinde düşünmek yerine onu nakleden lafızların incelenmesine tabi tutulmuş olması olduğu dile getirmiştir. Görmez, konuyu şu üç temel soru çerçevesinde ele almıştır: Peygamber'den sadır olan salt anlamdaki fiilin şer'î bir delil sayılması veya şer'î bir hüküm olması için yeterli midir, eğer yeterli ise bunun bağlayıcılık derecesi nedir, bağlayıcılığı belirleyen esaslar nelerdir veya neler olmalıdır? Görmez, bu çerçevede az da olsa bazı Mu'tezilî âlimlerin bazı görüşlerine yer vermiştir.²⁸

Klasik dönemde âlimler tarafından yapılmış olan sünnet tanımlarını değerlendiren Kırbasoğlu, bağlayıcılık hususuna değinilmediğinden usûlcü ve kelamcılarının tanımlarını eleştirmiştir. Ona göre bu husus, Hz. Peygamber'den aktarılan her şeyin bağlayıcılık açısından aynı düzeyde görülmesine sebebiyet vermiştir. Bu da hiçbir ayırım yapmaksızın Hz. Peygamber'in sünnetinin tamamının bağlayıcı olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu anlayış, netice itibarıyla Peygamber'i taklidin sünnet olarak algılanmasına neden olmuştur.²⁹

Hz. Peygamber'in fiilleri, sünnetinin bir kısmını oluşturduğundan Mu'tezile'nin hadis ve sünnet anlayışını ortaya koyan çalışmaların konumuzla ilgisi aşikârdır. Ülkemizde Mu'tezile'nin hadis ve sünnet anlayışını ortaya koyan çalışmaların başında Hüseyin Hansu tarafından kaleme alınan "Mutezile ve Hadis" isimli eser gelmektedir. Bu eser, Mu'tezile'nin hadis ve sünnete yönelik yaygınlık kazanan "Mu'tezile hadisi inkâr etmektedir veya kabul etmemektedir" şeklindeki yaygın ve yanlış anla-

²⁷ Görmez, *Metodoloji Sorunu*, 335. Görmez, fiillerin anlaşılması için bunları beş maddelik bir tasnife tabi tutmuştur: 1. Fiillerin Kur'an'a göre tasnifi (imtisal veya beyan niteliğinde olup olmaması). 2. Beşer ve Peygamber sıfatlarına göre fiillerin tasnifi. 3. Âdet ve İbadet kategorisine göre tasnif. 4. Din- Dünya ayırımı bakımından tasnif. 5. Hz. Peygamber'in vazifesi açısından fiillerin tasnifi. Görmez'in ifadesine göre bu tasnif, ilk dönem fakihlerin tartışmalarından yola çıkılarak ilk defa Karâfi tarafından yapılmıştır. Krş. Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahman el-Maliki el-Karâfi, *el-Furûk* (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2010), 205; Görmez, *Metodoloji Sorunu*, 355. Sünnetin Hz. Peygamber'in davranışlarına indirgenemeyeceğine dair ayrıca bk. Selahattin Polat, "Din, Vahiy ve Peygamberlik Işığında Hadis ve Sünnetin Mahiyeti", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu 2001* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 21.

²⁸ Görmez, *Metodoloji Sorunu*, 341, 353. Görmez, Hz. Peygamber'in fiillerinin adet mi veya ibadet mi olduğunun şu iki madde çerçevesinde birbirinden ayrılabilirliğini ifade etmiştir: Fiilin kurbet anlamı taşıyıp taşımadığı, Hz. Peygamber'in gaye ve maksadı. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, 351.

²⁹ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 72-73.

yışı, Mu‘tezile’nin asli kaynaklarına dayandırarak çürütmüştür. Müellif bu eserinde *sünneti* tanımlarken Mu‘tezilî âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Buna göre Mu‘tezile’nin *sünnet* tanımı şu şekildedir: "Hz. Peygamber’in yaptığı ve insanlardan uymasını istediği davranışlarla yerine getirilmesini istediği emirlerdir. Bir davranışın sünnet olabilmesi için onun Hz. Peygamber’e ait olduğunun kesinleşmiş olması ve dinî bir nitelik taşıması gerekir."³⁰

Araştırmamız neticesinde Mu‘tezilî gelenekte Hz. Peygamber’in fiillerinin bağlayıcılığına dair müstakil bir çalışmaya rastlamadık. Yukarıda sözü geçen eserler de konuyu daha çok sünnetin neliği çerçevesinde ele almışlardır. Her ne kadar bazı çalışmalarda Mu‘tezilî âlimlerin konuyla ilgili çeşitli fikirlerine yer verilmiş olsa da bu mezhebin yaygın görüşünün yansıtıldığı söylenemez.

2. TEESİ KAVRAMI

Hz. Peygamber’in örneğini ifade etmek üzere İslam âlimleri tarafından pek çok kavram kullanılmıştır. Bunlar; teşebbüh (benzemek), teessî (örnek almak), ittibâ (tabi olmak), iktida (rehber edinmek), taklid (körü körüne, delilsiz bağlanmak), muvafakat (uyum içerisinde olmak) ve muvazaba (مواظبة, sürekli yapma) kavramlarıdır.³¹ Mu‘tezilî âlimler Hz. Peygamber’in örneğini ifade etmek üzere genellikle teessî kavramına yer verdiklerinden bunun sözlük ve terim anlamı üzerinde durmakta fayda vardır.

(أسى, إساءة, أساء) kökünden türetilen kelimelerin farklı türevleri sözlükte; ilaç, hastayı-yarayı tedavi etme, üzüntü, üzülmek, taziye dileklerinde bulunmak, arayı bulmak, eşit davranmak, teselli etmek, başa gelenler konusunda birinin diğeri gibi olması vs. anlamlara gelmektedir. Konumuzla alakalı olarak; birine uyma, onun gibi olma, birinin fiiline/eylemine tabi olma, örnek olabilecek birine uyma, başkasının razı olduğuna razı olma ve ona uyma anlamlarına gelmektedir.³² Kur’ân’da Hz. Peygamber’in örneği de bu kelimeyle bağlantılı olarak "üsve" (أسوة) kavramıyla ifade edilmiştir.³³

³⁰ Kâdi Abdülcebbar b. Ahmed, *Faḫḫu’l-İ’tizâl ve ṭabakātu’l-Mu‘tezile*, nşr. Fuâd Seyyid (Tûnus: Dâru’l-Kütübî’t-Tûnusiyye, 1974), 185-186. Krş. Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis* (Ankara: OTTO Yayınları, 2012), 110-111. Câhız’ın sünnet terimini Hz. Peygamber’in davranış ve uygulamaları anlamında kullandığına dair bk. Hüseyin Akyüz, *Câhız’ın Hadis-Sünnet Anlayışı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 101. Kâdi Abdülcebbar’ın hadise dair kaleme aldığı eseri için ayrıca bk. Tevhid Bakan, "Kâdi Abdülcebbar’a Göre Sünnet", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 45 (2016), 192.

³¹ Teessî, ittibâ, Muvafakat ve Mühalefet kavramlarına dair ayrıntılı bilgi için bk. Ebu’l-Hüseyin Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Basrî, *el-Mu‘temed fi uşûli’l-fıkh*, thk. Muammer Hamidullah vd. (Dimeşk: el-Ma’hedu’l-İlmiyyi’l-Frensiyyi li’l-Dirâseti’l-‘Arabiyyi, 1965), 1/372, 381; Hârûnî, *el-Müczî fi uşûli’l-fıkh*, 2/357. Diğer kavramlara dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Çelik, "Sünnet’e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler", 75-92.

³² İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrîm b. Manzûr el-İfrikî el-Mısri, "تأسى", *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1993), 14/34-36.

³³ "لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا" "İçinizden Allah’ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah’ta güzel bir örneklilik vardır." (el-Ahzâb 33/21).

Mu'tezilî âlimler, Hz. Peygamber'in konumuna dikkat çekerken ittibâda nelere dikkat edilmesi ve örneklığın nasıl olması gerektiği konularına eğilmişlerdir. Bu bağlamda teessî kavramını ön plana çıkararak ıstilahî anlamda tanımlama yoluna gitmişlerdir.

Elimizde bulunan Mu'tezilî kaynaklar içerisinde "teessî" kavramını tanımlayan ilk kişi Kâdî Abdülcebbâr'dır. Bu kavramı da kapsayan Hz. Peygamber'in fiilleri konusu, Kâdî'dan sonra telif edilen eserlerde daha derli toplu ve kuşatıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Mu'tezile Hz. Peygamber'e itaati/uymayı/örneklığı/ittibâyı, "teessî" kavramıyla ifade etmiştir.³⁴ Kâdî Abdülcebbâr, Hz. Peygamber'in örneklığı anlamına gelen "teessî"yi, şu şekilde açıklamıştır: "أن حكمنا حكمه" "Bizim (fiili gerçekleştirmedeki amacımızın) hükmümüz(ün), onun hükmü gibidir (gibi olmasıdır)." Yani yapılan fiil, hüküm açısından Peygamber için ne anlam ifade ediyorsa bizim için de aynı anlamı ifade etmesi gerekir. Bu da farklı özneler tarafından meydana gelen aynı fiilin ortak niyeti/maksadı taşımasıdır. Diğer bir ifadeyle fiillerdeki şekil ve amaç ortaklığıdır.³⁵

2.1. Teessînin Şartları

Hz. Peygamber'in fiillerinde nedenselliği ön plana çıkan Mu'tezilî âlimler, teessînin (Hz. Peygamber örneklığının) meydana gelebilmesi için uyulan fiille ilgili bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Mu'tezile'ye mensubiyeti tartışmalı olan Ebûl-Hasan el-Kerhî³⁶ (öl. 340/952), Ebu Abdillah el-Basrî (öl. 369/979) ve Ebu'l-Hüseyn el-Basrî³⁷ teessî için fiilin yapılma amacının göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindedirler.³⁸ Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Ebû 'Abdillâh, teessîyi eylemin bizzat kendisini yapmak değil, eylemi gerçekleştirme yönüyle yapmak olarak kabul etmektedir. Buna göre Hz. Peygamber, bir eylemi vâcib olduğundan dolayı yapmışsa, başkası onu nafilâ niyetine yaparsa teessî meydana gelmez.³⁹

Ebû Abdillah el-Basrî, teessî için ayrıca zaman ve mekânın da itibara alınması gerektiğini zorunlu kılmıştır.⁴⁰ Kâdî ise sadece bazı ibadetlerde zaman ve mekânın itibara alınması taraftarıdır. Aksi takdirde teessînin şartı çok ağırlaştırılmış olur ve uygulanamaz dereceye gelir. Çünkü iki insanın aynı zaman ve mekânda bir araya

³⁴ Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîdi ve'l-'adl*, thk. Hıdır Muhammed Nebhâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 17/222; Basrî, *Mu'temed*, 1/383.

³⁵ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/222, 226.

³⁶ Mu'tezile'ye mensubiyeti tartışmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. H. Yunus Apaydın, "Kerhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/285.

³⁷ Basrî, *Mu'temed*, 1/372, 381, 383.

³⁸ Hârûnî, *el-Müczi*, 2/352.

³⁹ Kâdî, *el-Muğnî*, 15/285.

⁴⁰ Hârûnî, *el-Müczi*, 2/374.

gelmesi mümkün değildir. Ebu'l-Hüseyin el-Basrî ise zaman ve mekânın imkân çerçevesinde itibara alınması gerektiği düşüncesindedir.⁴¹

Teessî, delille istisna edilenler hariç, bizim fiillerimiz ile Hz. Peygamber'in fiillerinin aynı anlamı taşımasıdır. Bu vesileyle bir fiili Hz. Peygamber'in amacı ve niyeti doğrultusunda yaparak ona uymuş olur, ona uymak suretiyle de ibadet etmiş oluruz.⁴² Kâdî'nın ifade ettiğine göre şu şartları taşıyan fiillerde Hz. Peygamber'e örneklik (teessî) meydana gelir:

Birincisi; Hz. Peygamber'den sadır olan fiiller, herhangi bir menfaatin celbi veya zararın def'i için değil, şer'î bir amaçla meydana gelmiş olması gerekir.

İkincisi; Hz. Peygamber'den sadır olan fiil, daha önceden var olan bir delile mutabaatten kaynaklanmıyor olması gerekir. Aksi takdirde ona uymamız, bizzat fiilinden değil, daha önceden var olan delilden kaynaklanmış olur. Örneğin; Hz. Peygamber'in akli bir konuyla alakalı fiilleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tür fiillerde teessî meydana gelmez.

Üçüncüsü; Hz. Peygamber'in fiili, herhangi bir delilin açıklaması mahiyetinde olmamalıdır. Çünkü böyle bir fiilin hükmü, açıklanan delilin hükmüyle aynı olur. Bu şartlar çerçevesinde Hz. Peygamber'in fiillerinin durumu bizim fiillerimizin durumuyla aynı olur. Bunun için de Hz. Peygamber'in fiillerinin gerçekleştirme yönünün bilinmesi gerekir. Çünkü eylemin salt formu ittibâ ve teessî gerektirmez. Bununla birlikte ittibâ veya teessîyi gerektiren hususların da bilinmesi gerekir. Çünkü bu konuda asıl itibar edilmesi gereken fiilin maksadı ve gerçekleşme niyeti- dir, yoksa fiilin şekli değildir. Bazı fiillerde bu hususların bilinmemesi durumunda ise fiili, hüküm açısından ifade edebileceği en alt seviye olan nedbe hamletmek gerekir.⁴³

2.2. Teessîyle Anlamsal Yakınlığa Sahip Olan Bazı Kavramlar

Hz. Peygamber'in örnekliliğini ifade eden teessîyle irtibatlı olabilecek bazı kavramlar vardır. Mu'tezilî âlimlerin eserlerinde bunlara temas edilmiştir. Bunlardan biri "muhalefet" kavramıdır. Başta Kâdî Abdülcebâr olmak üzere teessîde nedenselliği ön planda tutan Mu'tezilî âlimler, "muhalefet" kavramına dikkatleri çekerek örnekliliğinde Hz. Peygamber'e muhalefetin meydana gelmemesine özen göstermişlerdir. Fiildeki muvafakat şekil ve amaçta birlikteliği gerektirmektedir.⁴⁴ Örneğin Kâdî'ya göre biz bir eylemi vâcib olması yönüyle yaptığımızda, Hz. Peygamber de onu mendup olması yönüyle yapmışsa bu teessî kapsamından çıkar, muhalefet olarak değerlendirilir. Muhalefetin meydana geldiği bir hususta ise teessîden söz edi-

⁴¹ Basrî, *Mu'temed*, 1/373-374.

⁴² Kâdî, *el-Muğnî*, 17/220.

⁴³ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/220.

⁴⁴ Basrî, *Mu'temed*, 1/374-375.

lemez.⁴⁵ Çünkü Hz. Peygamber'e muhalefet etmeme, ona muvafık olmayı zorunlu kılmaktadır. Bunun için de Hz. Peygamber'in eyleminin gerçekleştirme yönü bilinmelidir. Dolayısıyla teessî, "Hz. Peygamber'in bütün fiilleri vücûba delâlet eder" şeklindeki genellemeci iddiayı bertaraf etmektedir.⁴⁶

Basrî'ye göre fiildeki muhalefet, aynı fiilin şeklen yapılmamasını ifade eder. Ancak söz konusu fiilin istenilen şekilde yapılması zorunluluk arz eden türden olması gerekir. Aksi takdirde aynı fiili gerçekleştirmediğinden dolayı kişi muhalefet etmiş sayılmaz.⁴⁷

Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'ye göre teessî; Hz. Peygamber'in hem fiillerinde hem de fiillerin terklerinde olur. İttibâ ise Hz. Peygamber'in bazen söz bazen fiil bazen de terki için kullanılabilir. Dolayısıyla teessî için şart koşulan hususların ittibâ için de söz konusu olması gerekir.⁴⁸ Hz. Peygamber'in örneğinde önemli olan, ona muhalefet etmemek olduğuna göre ittibânın anlamı teessîye daha yakındır. Çünkü ittibâda da fiilin gerçekleşme yönünün itibara alınması gerekmektedir. Bunun itibara alınmaması durumunda ortaya çıkan durum muhalefete daha yakın olmaktadır.⁴⁹

Teessîyle yakın anlama gelen kavramlardan bir diğeri de "i'timâm"dır. İttibâ anlamına gelen bu kavram mutlak manada kullanıldığında fiilin gerçekleşme yönüyle birlikte yapıldığını ifade eder.⁵⁰

Kâdî'nın ifadesine göre teessî için fiillerin ve niyetlerinin yani gerçekleşme yönlerinin bilinmesi zorunluluk arz etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber bir eylemde bulunduğu sırada ona benzemek veya Hz. Peygamber'in amacından daha farklı bir amaç için aynı eylemi gerçekleştirmek teessî/ittibâ olmaz. Bazı ibadetlerin belirli zaman ve mekânlarda yapılması buna örnek verilebilir. Örneğin; Cuma namazı ve Arafat vakfesi için mekân önemli olup itibara alınmaması durumunda teessî gerçekleşmez. Aynı şekilde sabah namazının sünnetleri veya farz oruç için de zaman önem arz etmektedir. Dolayısıyla Ramazan ayı dışında oruç tutulması durumunda eylemin gerçekleşme yönü ve niteliği Hz. Peygamber'in fiiliyle aynı doğrultuda olmadığından Peygamber'e uyulmuş olunmaz. Çünkü farz olan oruç ibadeti Ramazan ayına mahsustur.⁵¹ Dolayısıyla teşebbüh (benzeme) kavramı, Hz. Peygamber'in örneğini yansıtmaktan, diğer bir ifadeyle teessînin anlamını taşımaktan uzaktır.

⁴⁵ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/222, 226.

⁴⁶ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/225.

⁴⁷ Basrî, *Mu'temed*, 1/375.

⁴⁸ Basrî, *Mu'temed*, 1/374.

⁴⁹ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/223.

⁵⁰ Basrî, *Mu'temed*, 1/375.

⁵¹ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/229. Örneğin; Hz. Peygamber, namaz için abdest aldığı birisi çıkıp da serinlemek için abdest alırsa, ona uyum sağlamaz. Kâdî, *el-Muğnî*, 17/230.

Bu kavramlardan bir diğeri de "taklid"tir. Kâdî Abdülcebbâr'a göre taklid edilen kişi Peygamber dahi olsa caiz değildir. Taklidi "Bir kolyeyi boynuna takmak gibi başkasının sözünü delil ve hüccet istemeksizin kabul etmek" şeklinde tanımlayan Kâdî, itikadî konularda buna cevaz vermemektedir. Kâdî, taklid edilen kişinin Hz. Peygamber olması durumunda da aynı çizgiyi korumaktadır. Kâdî, Hz. Peygamber'in sözüne uymak ise hakkında mucize olan bir ilmin varlığından dolayı kabul ettiğini söyler.⁵² Zira taklid edilen kişi isabet edebileceği gibi hata da edebilir. Onun isabet ettiğine dair herhangi bir emare yoktur. Bir insan için rastgele bir şeye inanması caiz olmadığı gibi taklid etmek de caiz değildir. Bunun delillerinden biri, Allah'ın peygamberleri mucize ile göndermesidir. Eğer taklid hak olsaydı, peygamberlerin birbirini taklidi daha evla olurdu. Taklidin geçersiz olması da amelî nazara (araştırmaya) bağlı olduğunu göstermektedir. Eğer nazar geçerli olmasaydı ve hakkı bilmedeki işlevselliği olmasaydı, peygamberlerin gösterdikleri mucize ile yeme içme ve diğer tasarrufları arasında hiçbir fark kalmazdı. Çünkü bunların hiçbiri peygamberliklerini ispat etmezdi.⁵³

Peygamber taklid edilmez, ancak ona ittibâda bulunulur. Bu durumda "Hz. Peygamber'in taklid edilmesi" ifadesi yanlış olmaktadır.⁵⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in örnekliliği de ancak ittibâ ve teessîyle mümkün olabilmektedir. Kâdî'ya göre şayet taklid caiz olsaydı Allah adl, tevhid vs. konularda açıklamalarda bulunmazdı. Aynı şekilde Hz. Peygamber de iddia ettiği hususlarda delile müracaat etmezdi. "Ammî'nin âlimi taklid etmesi caiz (hasen) olduğuna göre bütün taklidler de bu şekildedir." İtirazına Kâdî, şöyle cevap vermektedir: Avamın âlimin sözünü taklid olarak kabul etmesi hasen değildir. Ancak avamın âlimin sözünü kabul etmesi hasendir. Nitekim Hz. Peygamber'in ve ümmetinin dininde bu hususun hasen görüldüğü bilinmektedir. Kâdî, ferî konularda avamın âlime uymasını, ittibâ çerçevesinde ele almış ve bunu taklid olarak görmemiştir. Aksine bu durumu bir delille istinaden ittibâ olarak kabul etmiştir.⁵⁵

Aktarılan bilgiler doğrultusunda Mu'tezilî âlimler teessî kavramı için fiilin şekli suretiyle birlikte nedenselliğini de şart koşarak tanımlama yoluna gitmişlerdir. Fiilin nedenselliğini de fiilin gerçekleştirme yönü yani, amaç ve niyeti üzerinden temellendirmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e muhalefet etmeme adına fiilin gerçekleşme yönü yani niyet veya maksadı bilinmeden fiile mutabaatı uygun görmemişlerdir.

⁵² Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed, *Şerhu'l-uşûli'l-hamse*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, 2013), 32.

⁵³ Kâdî, *el-Muğni*, 12/124.

⁵⁴ Kâdî, *el-Muğni*, 12/125.

⁵⁵ Kâdî, *el-Muğni*, 12/125.

3. HZ. PEYGAMBER'İN FİİLLERİNİN BAĞLAYICILIĞI

3.1. Fiilin Hükme Delâleti

Hız. Peygamber'in fiillerinin hükme delâleti konusunda âlimler arasında ihtilaf olmasa da bunun nasıl olacağı konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bazıları delile ihtiyaç duymaksızın Hız. Peygamber'in fiillerinin hükme delâlet edeceğini söylerken bazıları da Hız. Peygamber'in fiili gerçekleştirmedeki maksadının bilinmesi şartıyla bunun mümkün olabileceğini söylemişlerdir.⁵⁶

Mu'tezilî âlimlere göre fiiller tek başına hükme delâlet etmez. Buna Hız. Peygamber'in fiilleri de dâhildir. Hız. Peygamber'in fiillerinin ahkâma delâlet edebilmesi için harici bir karineye sahip olması gerekir. Dolayısıyla fiilin Peygamber'den sadır olmuş olması, hükme delâleti için yeterli değildir.⁵⁷ Ebû Abdillâh (303/916) ve Ebû Haşim (321/933) de teessinin Hız. Peygamber'in bütün fiillerinde değil sadece sem'î delâletin işaret ettiği belirli fiillerde olacağı düşüncesine sahiptirler.⁵⁸ Aynı şekilde el-Kerhî de Hız. Peygamber'in delilden hali olan fiilin delili ortaya çıkana dek bağlayıcı olmayacağı kanaatindedir.⁵⁹

Belhî'ye (319/931) göre Allah tarafından değiştirilmediği müddetçe Hız. Peygamber'in emrettiği, hükmettiği ve yaptığı her şeye uymamız (بالاقتداء به) gerekir. Zira Allah'ın değiştirmemiş olması, ondan razı olduğunu göstermektedir. Nitekim esirler ve fidye konusunda olduğu gibi Allah, razı olmadığı emir, hüküm ve fiilleri değiştirmiştir. Değiştirmedeği şeylere razı olmuştur demektir. Belhî, buna örnek olarak şu ayetlere yer vermiştir:⁶⁰ "أَلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ" "Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu." (el-Enfâl 8/68), "عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَبْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ وَ اللَّهُ وَاللَّهُ " "Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir." (Nisâ 4/45), "عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى" "Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona gözü görmeyen biri gelmişti." (Abese 80/1-2)

Teklifin durumuna göre maslahatların değişkenlik arz edeceğini dile getiren Kâdi Abdülcabbâr, mükellef ile peygamberlerin tabi olacakları hükümlerin birbirinden farklı olabileceğini ifade etmektedir. Hız. Peygamber'in maslahatları, diğer insanların maslahatlarıyla aynı olabileceği gibi farklı da olabilir. Dolayısıyla Hız. Pey-

⁵⁶ İlgili tartışmalar için bk. Basrî, *Mu'temed*, 1/377-383.

⁵⁷ Kâdi, *el-Muğnî*, 17/216.

⁵⁸ Hârûnî, *el-Müczi*, 2/368-369.

⁵⁹ Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl*, 3/215.

⁶⁰ Ebû Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî, *Kitâbu'l-Makâlât*, thk. Hüseyin Hansu vd. (İstanbul: Kuramer, 2018), 499.

gamber'in fiillerinin durumu bizimkiyle aynı olabildiği gibi farklı da olabilmektedir. Bu konuda asıl olan aklî değil, sem'î delillerdir.⁶¹ Bundan ötürü salt peygamberlik vazifesinden dolayı her ne kadar mucize gösterse dahi Hz. Peygamber'in fiillerine ittibâ edilmez. Ancak konuşan kişinin maksadını ifade ettiğinden dolayı sözle ifade edilen hükümlere ittibâ edilebilir. Aslında Kâdî, salt sözün de ittibâ gerektirmediği düşüncesine sahiptir. Hz. Peygamber sözle kendisine ittibâ etmemiz gerektiğini ifade ettiğinden dolayı onun sözüne ittibâ ediyoruz. Fiiller ise muvazayı (sözsel uzlaşmayı) barındırmadığından, sözden farklı olarak ittibâ için harici karineye ihtiyaç duymaktadır.⁶²

Mucizelerle desteklenmiş bir peygamber, kendisine uyulması konusunda sözlü bir beyanda bulunmamış ise ona ittibâ caiz olmaz. Peygamber ya sözlü olarak ifade etmeli ya da bunun yerine geçebilecek "benim eylemlerime uyun" şeklinde bir işaretle bulunmalıdır ki hüküm açısından eylemleri de sözleri gibi anlam ifade edebilsin.⁶³ Bununla birlikte eylemi, sözlü beyan yerine geçebilecek durumlarda da Hz. Peygamber'e ittibâ caizdir.⁶⁴

Hz. Peygamber'in (⁶⁵صلوا كما رأيتموني أصلي، وخذوا عني مناسككم) (Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız, sizde o şekilde kılın / ibadetlerinizi benden öğreniniz) rivayetleri sadece namaz ve hac ibadetine indirgenemez. İbadetlerle ilgili diğer fiillerine de delâlet eder. Kur'ân'ın bu konudaki ayetleri mücmel olduğundan, bu rivayet onları açıklamıştır.⁶⁷ Aynı zamanda (خذوا عني مناسككم) ve (صلوا كما رأيتموني أصلي) ifadeleri teessî anlamını barındırmaktadır. Çünkü bu iki ifade beyan bağlamında söylenmiş olup vücûba delâlet etmektedir. Ancak bu da fiilin gerçekleşme yönünün bilinmesiyle olabilir. Aksi takdirde ittibâ gerçekleşmez. Bununla birlikte "أطيع الله و أطيع الرسول" ayeti de ibadetlerle alakalıdır. Dolayısıyla bu ayet doğrultusunda, Hz. Peygamber'in fiillerinin tamamının vücûba delâlet ettiğini iddia etmek doğru değildir.⁶⁸

Salt fiilin delâletsizliği, şer'î hükümlerden her birinin tanımıyla da doğrudan alakalıdır. Dolayısıyla mubah, mendûp ve vâcibin Mu'tezilî gelenekteki tanımlarına da bakmak gerekir. Bu kavramlar şu şekilde tarif edilmiştir: Mubah: Hasen (hüsün)

⁶¹ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/217.

⁶² Kâdî, *el-Muğnî*, 17/216, 218.

⁶³ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/218.

⁶⁴ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/219.

⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir (Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "Ezan", 18 (No. 631); "Edeb", 27 (No. 2008); "Ahbârü'l-Âhâd", 1 (No. 7246).

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arneûd vd. (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1999), 22/312 (No. 14419); 23/203 (No. 14943); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi' u's-şâhih*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâki (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabiyy, ts.), "Hac", 51; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as, *Sünenü Ebi Dâvûd* ('Umman: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 1999), "Farzu'l-Hac", 77 (No. 1970).

⁶⁷ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/221-222.

⁶⁸ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/227.

olmasının yanında fiilin ilaveten herhangi bir sığata sahip olmaması anlamına gelir. Mendûp, hasen (hüsün) olmasının yanında bu doğrultuda fiilin ilave bir sığata sahip olması demektir. Yapanı övölmekle birlikte yapmayı kınamaz. Vâcib ise yapmayanının çeşitli şekillerde kınandığı, yapanı ise övöldüğü fiillerdir.⁶⁹ Bu tanımlamalarda da göröldüğü gibi Mu'tezilî âlimler, fiillerin hükmünü belirlerken şâri'in hitabında ziyade bizzat fiilin kendisini esas almışlardır.

Hz. Peygamber'in eylemlerinin zahirinin itibara alınıp, nedbe veya ibâhaya delâlet ettiğini söyleyerek hüküm vermeyi veya ona bağlanmayı gerekli görmeyi caiz görmeyen Kâdî, bu durumu sözün zahiriyle amel etmeye benzeterek, asıl maksadın söz olmayıp onun hakikati olduğunu vurgulamıştır. Buna göre fiilde de asıl olan, fiilin gerçekleşme yönüdür. Nitekim teessî ayeti şeklinde isimlendirilen Ahzâb sure-si 21. ayetten sonra gelen "Allah'a kavuşmayı ve ahireti umanlar için" ayeti bu durumu pekiştirmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiillerinin tamamının vücûba veya nedbe delâleti söz konusu değildir.⁷⁰

Şer'î konularla ilgili haberin hükmünü bildiren ilave bir delil yoksa hüküm açı-sından en düşük seviyede değerlendirilir. Bu durumda, mendup olması açısından ona uymak sahih olur. Çünkü nedb hükmün en düşük seviyesidir. Aynı şekilde mubah olan bir şey sadece şeriatla/dinle biliniyorsa ona uymak sahih olur. Ancak en düşük mertbe olan mubah seviyesinde değerlendirilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in dinle alakalı bütün uygulamalarında teessî/ittibâ sahihtir. Örneğin namazda yanıldığından dolayı Hz. Peygamber sehiv secdesi yapmıştır. Dolayısıyla bu eylemin şer'î/dini olduğunu biliriz. Sehiv de onun uygulamasıdır. Bu yönüyle Hz. Peygamber'e uyulur. Eğer Hz. Peygamber, vâcib olduğu için bir eylemde bulunursa, biz onun vâcib olduğunu biliriz. Aynı şekilde bir şeyi yermesi onun çirkinliğine, övme-si de onun nedbine veya vücûbuna delâlet eder.⁷¹

Haber vasıtasıyla nakledilen Hz. Peygamber'in fiilleri konusunda, fiilin gerçekleşme yönü (amaç ve niyet) de nakledildiğinden onlara uyulabilir. Örneğin Hz. Peygamber'den nakledilen hac ve umre menasikine dair eylemler konusunda ittibâ

⁶⁹ Kâdî, *el-Muğni*, 17/213-214; Basrî, *Mu'temed*, 1/364.

⁷⁰ Kâdî, *el-Muğni*, 17/223, 229; konuyla ilgili tartışmalara dair ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Basrî, *Mu'temed*, 1/379-380. Bu açıdan Kâdî'ya göre Hz. Peygamber'in terkleri de yalnız başına olduğunda, fiilleri gibi herhangi bir hükme delâlet etmez. Bunun için fazladan bir delile ihtiyaç vardır. Harici olan bu delil, bir açıklama veya başka bir şey olabilmektedir. (Kâdî, *el-Muğni*, 17/220) Terkler konusunda da eğer terkin şer'î hususlarla bir ilgisi yoksa ittibâ gerekmez. (Hz. Peygamber'in terkleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Özdemir, *Nebevi Fiil ve Terklerin Anlam ve Yorumu*, 91.) Ayrıca Hz. Peygamber'in bir şeyi terk etmesi ise onun vâcib olmadığını gösterir. Bir şeyi inkâr etmesi; onun çirkinliğine, emretmesi; ibadet olduğuna işaret eder. Bir şeye vâcib olduğuna dair bir delil eklendiğinde onunla hükmedilir. Bir eylemi inkâr etmemesi, onun çirkin olmadığını işaret eder. Eğer çirkin olsaydı inkârdan kaçınmazdı... (Kâdî, *el-Muğni*, 17/33-335) Hz. Peygamber'den meydana gelen bütün eylemlerin bu şekilde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen Kâdî'ya göre, Hz. Peygamber'in terkleri de delil değildir. Örneğin; Hz. Peygamber'in halifeyi tayin etmemiş olması, halifenin seçilmesine veya tayin edilmesine engel değildir. (Kâdî, *el-Muğni*, 20-1/345).

⁷¹ Kâdî, *el-Muğni*, 17/332.

sahihtir. Aynı şekilde taharet/temizlik için yapılanlar da bu kapsamda değerlendirilir. Fiilin gerçekleşme yönü/sebebi nakille bilinmediği durumlarda teessinin geçerli olabilmesi için Kâdî, şu kriterleri dikkate almaktadır. Hz. Peygamber'in şer'îyatla ilgili haberlerine dair ilave bir delil yoksa nedbe hamledilir ve tabi olunur. Çünkü nedbe, hüküm açısından Hz. Peygamber eylemlerinin en alt sınırınıdır. Sadece şer'î bir hükümle bilinebilecek bir hususa dair Hz. Peygamber'in eylemine tabi olmak sahihtir. İbadetler konusunda "şayet şer'î bir niteliğe sahip olmasaydı, peygambere yasaklanırdı" denilebilecek türden eylemler, ilgili ibadetin şartlarından sayılır. Dolayısıyla bu tür eylemlerin tamamında teessî caizdir. Örneğin güneş tutulması esnasında kılınan namazda iki rükûun bulunmasına dair aktarılan rivayet, yanılma esnasında iki sehiv secdesinin yapılmasına dair eylem, bunun şer'î bir hüviyet taşıdığına göstergesidir, dolayısıyla bu tür eylemlerin tamamında teessî sahihtir. Hz. Peygamber yaptığı herhangi bir eylemi, bir şeyin vâcib olduğuna işaret etmek üzere yapıyorsa, biz onun vâcib olduğunu biliriz. Aynı şekilde Peygamber'in bir kişiye beddua etmesi; yapılan işin çirkinliğine, had uygulaması eylemin büyük günahlardan olduğuna, övgüsü de yapılan eylemin mendup veya vâcib olduğuna işaret etmektedir.⁷²

3.2. Hz. Peygamber'den Sadır Olan Fiillerin Taksimi

Kâdî, Hz. Peygamber'e has fiilleri ikiye ayırmıştır. Birincisi; şer'î bir delil vasıtasıyla yapması vâcib veya haram olan ve sadece kendisine has olan fiillerdir. Delil vasıtasıyla kendisine has olduğu tespit edilen bu tür fiiller, başkası için delil olamayacağı gibi kendisine uyulmaz. Dolayısıyla bu tür fiillerde teessî söz konusu değildir.

İkincisi; eda cihetiyle kendisine has olan/beyanî fiillerdir. Peygamber bu fiili ortaya koymakla (bize göstermekle) yükümlüdür. Bu tür fiillerde maslahat gereği fiili beyan bazen sözlü beyandan daha öncelikli olabilir. Fiili veya sözlü beyanın aynı düzeyde olduğu fiiller içerisinden vücûbiyeti fiilin kendisinden kaynaklandığı durumlarda Hz. Peygamber'in fiiliyle bizim fiilimiz arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla bunların açıklanmasına gerek yoktur. Ancak bazı hükümlerin açıklanması mahiyetinde olan fiiller hakkında sözlü beyanın bulunması zorunludur.⁷³

Dünyalık işlerle ilgili fiillerde Hz. Peygamber'in hata edebileceğini ifade eden Kâdî Abdülcebâr'a göre bu tür fiiller, yeme ve içme gibi fiillerle aynı mahiyete sahiptir.⁷⁴ Dolayısıyla şu hususlara dair fiillerde Hz. Peygamber'e ittibâ meydana gelmez: "Aklî konular, imtisalî fiiller, faydanın elde edilmesi veya zararın bertaraf edilmesine yönelik fiiller gibi özel bir amaçla yapılan eylemler ve cibillî fiiller." Ona göre bu hususlarda Hz. Peygamber'in yaptığı, bizim yaptığımızdan farklı değildir.

⁷² Kâdî, *el-Muğnî*, 17/232; 14/232.

⁷³ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/215.

⁷⁴ Kâdî, *el-Muğnî*, 15/292.

Bu tür uygulamalarda teessî/ittibâ meydana gelmez. Örneğin yeme içme vs. gibi hususlar ittibâ gerektirmezken şer'î bir boyut kazanmalarıyla birlikte ittibâ/teessî gerektirebilmektedir.⁷⁵ Teessî, Hz. Peygamber'i şer'î bir niteliğe sahip fiillerinde meydana gelmektedir. Ebû Alî Hallâd'a (öl. 321/933) göre Hz. Peygamber'in sadece ibadetlerle ilgili fiillerinde teessî meydana gelir.⁷⁶

Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'ye göre fiiller ya kişiyle (namaz, oruç gibi) ya da başkasıyla (başkasını cezalandırma gibi) alakalı olabilir. Bunlardan her biri de ya mubah ya mendûp ya da vâcib olur. Herhangi bir fiilin bu hükümlerden birine taalluku da şu yollardan birisiyle bilinebilir. Birincisi; ibtidâî olarak Hz. Peygamber'in kendisi söylemiş olabilir. İkincisi; zorunlu olarak Hz. Peygamber'in maksadıyla bilinebilir. Üçüncüsü; fiilin hükmüne delâlet eden bir delil vasıtasıyla bilinebilir. Dördüncüsü; herhangi bir hükme delâlet eden bir emrin açılanmasıyla bilinebilir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'den sadır olan fiiller imtisâlî, ibtidâî, beyânî veya husûsî olabilmektedir.⁷⁷

Görüldüğü gibi Mu'tezilî âlimler, Hz. Peygamber'in fiillerinin tamamını bağlayıcı görmemişlerdir. Başta cibillî fiilleri olmak üzere; kişinin fıtrat gereği bir menfaati celb ve bir zararı bertaraf etmeye yönelik yaptığı fiilleri bağlayıcı değildir. Çünkü Peygamber onu hangi sâikle yapmışsa, insanlar da aynı sâikle yapmaktadırlar. Aynı durum akılla idrak edilebilen konular için de geçerlidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in fiilinin örneklik teşkil edebilmesi, yani teessî anlamını taşıyabilmesi için şer'î bir niteliğe sahip olması gerekmektedir. Bunun için de ilgili fiil hakkında sem'î bir delilin bulunması gerekmektedir. Bununla birlikte fiilin hangi maksat ve niyetle yapıldığı bilinmelidir. Hz. Peygamber'in herhangi bir fiili, ancak bu şartları taşıması durumunda örneklik teşkil edebilir ve bağlayıcılığında söz edilebilir.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in fiilleri, İslam'ın ikinci kaynağı olan Sünnet'in en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Sağlıklı dinî bir anlayış ve Peygamber örneğliğinin oluşturulabilmesi, fiillerinin doğru bir şekilde anlamlandırılmasına bağlıdır. Bu öneme binaen olacaktır ki sahabe döneminden itibaren Hz. Peygamber'in fiillerinin mahiyeti, bağlayıcılığı ve bağlayıcılık derecesi, âlimlerin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Konuya olan bu ilgi, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Hz. Peygamber'in fiillerine karşı farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde de bu konu halen güncelliğini korumaktadır.

Konuya dair literatür değerlendirildiğinde modern dönemde Hz. Peygamber'in fiillerine yönelik yazılan bazı çalışmalarda Mu'tezilî âlimlerin görüşlerine müracaat

⁷⁵ Kâdî, *el-Muğnî*, 17/231.

⁷⁶ Basrî, *Mu'temed*, 1/383.

⁷⁷ Basrî, *Mu'temed*, 1/385-387.

edildiği görülmektedir. Ancak aktarılan bilgiler birkaç satırlık alıntıdan öteye gitmemektedir. Ayrıca konuyu geniş çapta ele alan müstakil bir çalışma da tespit edilmemiştir.

Mu‘tezilî âlimler, Hz. Peygamber’in fiillerini incelerken sorgulayıcı bir tavır takınarak fiilin gerçekleştirilmesindeki asıl gayeye odaklanmışlardır. Hz. Peygamber’in örnekliliğinin tespiti konusunda onun fiillerindeki nedenselliğe dikkatleri çekerek taklid anlamına gelebilen teşebbühü kabul etmemişlerdir.

Mu‘tezilî âlimler, Hz. Peygamber’in örnek alınmasını Müslümanlar için zorunlu görmüş ve bunu en iyi ifade edebilen kavramın "teessî" olduğunu ikrar etmişlerdir. Dolayısıyla eserlerinde bu kavramı ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır. Buna göre Hz. Peygamber örnekliliğinin oluşabilmesi için fiilin şekliyle birlikte gerçekleşme yönü ve maksadının/niyetinin bilinmesi gerekli görülmüştür. Ancak bu şekilde Hz. Peygamber’e muhalefet edilmediğinden emin olunabilir.

Hz. Peygamber’in fiillerinin tamamı değil sadece dinî niteliğe sahip olanlarında bağlayıcılık söz konusu olabilir. Bu doğrultuda teessîden söz edilebilmek için Hz. Peygamber’in fiillerinin şer‘î bir mahiyete sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’den sadır olan cibilli fiiller, akli konular, menfaatin sağlanması, zararın giderilmesi ve insanların aynı sâiklerle yapmak zorunda kaldıkları fiiller teessî kapsamında değerlendirilmemiştir.

Fiiller muvaza‘a (sözel uzlaş) anlamı taşımadığından herhangi bir hükme delâlet edebilmesi için harici karineye ihtiyaç duyar. Peygamber’in dinle alakalı bütün uygulamalarında teessî sahih olmakla birlikte şer‘î konularla ilgili haberin hükmünü bildiren ilave bir delil yoksa hüküm açısından en düşük seviyede (mubah olarak) değerlendirilir. Mu‘tezilî âlimlerin bu anlayışı, onların Hz. Peygamber örnekliliğini tesis etmek için fiillerinin bağlayıcılık yönünü esas aldıklarını göstermektedir.

Hz. Peygamber’in örnek alınmasıyla alakalı yaklaşımlar göz önünde bulundurulduğunda, Mu‘tezilî âlimlerin Hz. Peygamber’in fiillerine yönelik yaklaşımlarının Ehl-i Hadis’in şekilsel ve lafızcı yaklaşımından uzak; Ehl-i Rey’in nedenselci yaklaşımına daha yakın olduğu görülür. Mu‘tezilî âlimlerin Hz. Peygamber’in fiillerinin bağlayıcılığı konusunda ortaya koyduğu bu anlayışı, ana hatlarıyla klasik ve modern dönemde kaleme alınan bazı Sünnî ve Şi‘î mezhep âlimlerinin eserlerinde de görebilmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Agitoğlu, Nurullah. "el-Mahsûl Adlı Eseri Çerçevesinde Şâfiî Usûlcü Fahreddin er-Râzî'nin Hz. Peygamber'in Fiillerine Yaklaşımı". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/17 (2017), 51-62.

- Akyüz, Hüseyin. *Câhız'ın Hadis-Sünnet Anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Apaydın, H. Yunus. "Kerhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/285-287. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bağcı, H. Musa. "Hz. Peygamber'in Örnekliliğinin Günümüzdeki Önemi". *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. ed. Mahfuz Söylemez. 107-123. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Bakan, Tevhid. "Kâdî Abdülcebbar'a Göre Sünnet". *İLTED* 45 (2016), 183-213.
- Bakkal, Ali. "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme". *İslam ve Yorum*. ed. Fikret Karaman. 1/39-57. Malatya: Malatya İlahiyat Vakfı, 2017.
- Basrî, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Alî b. et-Tayyib. *el-Mu'temed fi uşûli'l-fıkh*. thk. Muhammed Hamidullâh vd. Dimeşk: el-Ma'hedu'l-İlmiyyi'l-Frensiyyi li'd-Dirâseti'l-'Arabiyyi, 1965.
- Belhî, Ebû Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Kitâbu'l-Mağâlât*. thk. Müseyin Hansu vd.. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 2001.
- Cessâs, Ahmed b. Alî Ebû Bekir er-Râzî. *el-Fuşûl fi'l-uşûl*. Kuveyt: Vizâretu'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1994.
- Çelik, Ali. "Sünnet'e İttibâ Konusunda Farklı Eğilimler". *İslami Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2000), 75-92.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. 'Umman: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, 1999.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.
- Eşkar, Muhammed Süleymân. *Ef'âlu'r-Resûl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: OTTO Yayınları, 2014.
- Hacıoğlu, Nejla. "Cessâs'a Göre Hz. Peygamberin Fiilleri". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2014), 165-189.
- Haniye. Mâzin İsmail. "Hz. Peygamber'e Cibillî Fiillerinde Tâbi Olma". trc. Erdoğan Sarıtepe. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2010), 343-362.
- Hansu, Hüseyin. *Mutezile ve Hadis*. Ankara: OTTO Yayınları, 2012.

- Harbî, Râzî b. Sayyâf. “Ef’âlu’r-Resûl el-cibiliyyeti ve delâletuhâ ‘alâ’l-aḥkâmî’ş-şer’iyye”. *Mecelletü’l-Lirâye* 16 (2016), 410-534.
- Hârûnî, Ebû Tâlib Yahyâ b. Hüseyin. *el-Müczi fi uşûli’l-fıkh*. thk. Abdülkerîm Cedbân. San’â: Meclisu’z-Zeydî el-İslâmî, 2013.
- İbn Âşûr, Tâhir. *Maḳâsîdu’ş-şerî’ati’l-islâmiyye*. Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 2011.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şu’ayb el-Arneût vd.. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetu’r-Risâle, 1999.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısri. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdir, 3. Basım, 1993.
- Kâdî Ebû Ya’lâ, Muhammed b. el-Hüseyin el-Ferrâ el-Bağdâdî el-Hanbelî. *el-‘Udde fi uşûli’l-fıkh*. thk. Ahd b. ‘Alî Seyr el-Mubârekî. Riyad: Y.y., 1990.
- Kâdî Abdülcebbar, b. Ahmed. *el-Muğni fi ebvâbi’t-tevhîdi ve’l-‘adl*. thk. Hıdır Muhammed Nebhâ. 10 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2012.
- Kâdî Abdülcebbar, b. Ahmed. *Fazlu’l-i’tizâl ve ṭabakâtu’l-Mu’tezile*. nşr. Fuâd Seyyid. Tûnus: Dâru’l-Kütübi’t-Tûnusiyye, 1974.
- Kâdî Abdülcebbar, b. Ahmed. *Şerhu’l-uşûli’l-ḥamse*. trc. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Kahraman, Abdullah. “Caferî Usûlcü Tûsî’ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber’in Fiilleri”. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası* 1/3 (Mart 2005), 11-28.
- Karadâvî, Yûsuf. “el-Cânibu’t-Teşri’ fi Sünneti’n-Nebeviyye”. es-Sünnetü’n-nebeviyye ve menecuhâ fi binâi’l-ma’rifeti ve’l-adâra, 2/976-1029). Umman: Müessesetu Ali Beyt, 1989.
- Karadâvî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayınları, 2009.
- Karâfi, Ebu’l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdris b. Abdirrahman el-Malikî. *el-Furûk*. Kuveyt: Dâru’n-Nevâdir, 2010.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Kur’an Yolu. Erişim 9 Şubat 2020. <https://kuran.diyagnet.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa’îd b. Hazm el-Endülüsî. *el-İḥkâm fi uşûli’l-aḥkam*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrût: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, ts.

- Makdisî, Ebû Şâmmе. *el-Muḥakkak min 'ilmi'l-uşûl fimâ yete'allaḳu bi ef'âli'r-Ras'ul*. thk. Maḥmûd Şâlih Câbir. Medîne: el-Câmia 'tü'l-İslâmiyye, 2011.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyн Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi 'u'ş-şahîh*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, ts.
- Özdemir, İbrahim. *Nebevi Fiil ve Terklerin Anlam ve Yorumu*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Polat, Selahattin. "Din, Vahiy ve Peygamberlik Işığında Hadis ve Sünnetin Mahiyeti". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*. 11-22. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Şerîf el-Murtazâ, Alî b. el-Hüseyin Mûsâ el-Mûsevî. *ez-Zeria ilâ uşûli'ş-şeri'a*. thk. İmâm Sâdık Müessesesinin İlim Heyeti. Kum: İmâm Sâdık Müessesesi, ts.
- Şirâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. 'Alî b. Yûsuf. *el-Luma ' fi uşûli'l-fıkh*. B.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Hanefi Usûlcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1997), 191-199.